

הפסבדונים הבלתי ידוע

ד"ר בנימין לובוצקי אליאב, לכתוב חיבור רחבי־יריעה בשם "תולדות האומה העברית", שישמש ספר היסטוריה עבור הנוער הבית־י. גם רטוש נתפס למשימה זאת, וביקש לכתוב את תולדות האומה העברית כספר היסטוריה של התנועה הציונית; חיבור היסטורי שהנחת־היסוד שלו היא תפיסת היהדות בתור אומה. נראה, כי כאשר התודע להיסטוריוגרפיה של גורביץ, נדהם מהחידוש והפסיק את כתיבתו.

במאמר "עבר הירדן" ("הבוקר" 18.3.1938) תיאר רטוש את ההשפעה העצומה שיש למחקר ההיסטורי ול"היסטוריה", על עיצוב התודעה הלאומית בת הזמן. כל העמים וכל התנועות, כתב שם - הקומוניזם, הפאשיזם, הנאציזם, הדמוקרטיה הצרפתית, התנועה הלאומית המצרית והתנועה הלאומית התורכית - כולם מחפשים עבר קדום כדי להפוך אותו לכוח מניע ומדרבן של ההיסטוריה הלאומית בהווה. במסות היסטוריות שלו ביקש להציג את ההיסטוריה היהודית כהיסטוריה לאומית. בניגוד לשיטתם של גרץ ודובנוב. היסטוריה לאומית, כתב, היא היסטוריה "מחזורית" של צמיחה שיגשוג־גיאואות־ירידה־שפל. היא מתארת כיצד הפכו שבטים לאומה, כיצד התפלגה אומה והתפוררה וכיצד שבה והתאחדה מחדש. לפי הנחה זאת, ההיסטוריה של העם היהודי היא היסטוריה של אומה שניתקה ממולדתה ההיסטורית, ועתה היא שואפת לחזור אליה.

בתיאור ההיסטורי, שגולל רטוש במסותיו, עם ישראל הוא ככור השבטים של האומה העברית, החותר ומשיג הגמוניה על האומה העברית, הופך את ירושלים לבירתה של הממלכה העברית הגדולה ואת אלוהי ישראל לאל הראשי בפנתיאון האלים העברי. שמואל הנביא הוא מי שאיחד את שבטי ישראל מאחורי עבודת אלוהי ישראל, ואילו שלמה המלך הוא מי שהביא להתפוררות האימפריה העברית משום שהתעלם מבכורתו של ישראל בקרב העברים.

תיאור כזה מהווה חוליה מקשרת בין תפיסתו ההיסטורית הקודמת של רטוש, שהיא בנוסח התיאור ההיסטורי המקובל בהיסטוריוגרפיה הציונית הלאומית, לבין ההיסטוריוגרפיה הכנענית. התהום הפעורה בין הגירסה הראשונה לגירסה השנייה בולטת קודם־כל בעובדה שבמסות אלו מגדיר רטוש את היהדות כאומה ואת התנועה הציונית כתנועה לאומית, שיעדה הוא לחדש את ימי האומה כקדם במולדתה. לא פחות בולטת במסות הללו היא ההיצמדות למסורות המקרא וראייתן כעובדות היסטוריות, שמתוכן ניתן לגולל את ההיסטוריה הלאומית לאמיתה. ההינתקות המוחלטת מן התפיסה ההיסטורית הלאומית הציונית חלה, כנראה, רק במרוצת השנים 1938 ו־1939, שלאחריהן חזר יונתן רטוש ארצה כבעל הבשורה של ה"כנעניות". רטוש ה"כנעני" לא נולד, איפוא, כפרי של איוו התגלות פתאומית, אלא כתוצאה מתהליך ארוך של למידה ושיכנוע פנימי. דומה כי המסות הללו - והמסה הראשונה הפותחת אותן, שנתפרסמה ב־14.1.38 ומתפרסמת כאן לראשונה מאז - מהוות מקור ראשון־במעלה לשיחזורו של התהליך האינטלקטואלי הזה.

המסה "מבוא להיסטוריה העברית", שהמחבר החתום עליה הוא א.ל. הרן, היא הראשונה מקבוצת מסות ששלח אוריאל הלפרין, הוא יונתן רטוש, לעיתון "הבוקר" בתחילת שנת 1938. רטוש מעולם לא הזכיר את המסות הללו במאמריו או בראיונות שהעניק עד סמוך למותו, ולמעשה מחק את דבר קיומן. ב"גנוזים" מופיעות הרשימות בתיק של אחד "א. ל. הרן", שאין ידועים על אודותיו פרטים כלשהם. פירסומה של אחת מבין המסות הללו, שנועדו, בסופו של דבר, להסתכם במה שרטוש ראה מיפעל היסטוריוגרפי חלוצי, הוא איפוא העלאתה מן הגניזה ומן השיכחה. היא והאחרות הן פרק מעניין בביוגרפיה האינטלקטואלית של יונתן רטוש, הוא אוריאל הלפרין (שלח), ואולי העדות הקרובה ביותר שיש בידינו לתהליך הפיכתו ל"כנעני", יחד עם המכתבים שכתב לאביו בתקופה זו.

רטוש, כידוע, לא השתמש רק בשם־העם א.ל. הרן כדי להסתיר את זהותו. גם השירים ששלח מפאריס לשלונסקי, שהיה אז עורך המוסף הספרותי של "הארץ" ועורכו של כתב־העת הספרותי "טורים", היו חתומים בשם־עט יונתן רטוש, שבו פירסם מאז את שיריו. אוריאל הלפרין ידוע היה בארץ־ישראל כפובליציסט הכותב על דפי עיתון "הירדן", ביטאונה של המפלגה הרוויזיוניסטית בארץ, משורר לאומי ומקורב לחוגי האצ"ל. סביר להניח, כי אילו חתם על השירים, שכונסו לאחר מכן בקובץ "חופה שחורה" (1941) ועל המסות ההיסטוריות בשמו אוריאל הלפרין - היו נידחים אלה ואלו עלידי העורכים, מטעמים ברורים.

יונתן רטוש הגיע לפאריס מפראג בתחילת שנת 1938. הימים היו לאחר קוננוט הצ"ח (ההסתדרות הציונית החדשה) בפראג, שם הציג את עיקרי תוכניתו המדינית כפי שהתפרסמה קודם־לכן ב"הירדן" בסדרת מאמרים בשם "עינינו נשואות אל השלטון". השקפתו נדחתה על הסף, אף שעוררה הדים ורחשה מאחורי הקלעים. ראשי התנועה הרוויזיוניסטית הגיעו מפראג לפאריס במטרה ליישב את חילוקי־הדעות בין חלקי התנועה השונים (הצה"ר, בית"ר והאצ"ל), והשיחות הניבו, בסופו של דבר, את "הסכם פאריס" הידוע. רטוש, לעומת זאת, חש מפחד־נפש ואכזבה עמוקה ממדיניותה של התנועה הרוויזיוניסטית, והתכוון לשהות בפאריס תקופה ארוכה לשם לימודים. בתקופה זאת פגש את עדיה גורביץ, הוא ע.ג. חורון, בן גילו, שהיה מקורב אף הוא לחוגי הרוויזיוניסטים בפאריס, בעל השכלה רחבה בהיסטוריה של המזרח הקדום ומי שכבר פירסם סדרה של הרצאות היסטוריות בביטאון הרוויזיוניסטי בשפה הרוסית ה"ראסוויט" (השחר). פגישה זאת היתה גורלית בשביל רטוש, שכן בעיקבותיה הפך מ"עברי" לאומי ל"כנעני", וגיבש לעצמו תפיסה היסטורית חדשה לגמרי של תולדות עם ישראל. מעניין כי גורביץ עצמו כתב באותה עת סדרה בת עשר הרצאות על תולדות העברים, ועוד בקיץ 1933 התבקש עלידי מזכיר שלטון בית"ר בפאריס,

* העניין כולו נדון בהרחבה בספרי "עברך או כנעני", העומד לראות אור בקרוב בהוצאת הקיבוץ־המאוחד.